

Kasa istorija na banátsćite balgare (imenuvani i balgare-palcene)

U paraćijata ud Stár Bišnov se namerva idna hronika u rakupis imenuvana „**Historia domus**“. U tazi kniga sa zabelezani, još ud vremeto na zasélvanjétu na nášte prededve u Banáta, glávni dáti i neštá ud menatotu na bišnuvenete. U „Historija domus“ piši, či „**nášte prededve sa dušli ud Balgárija** i se vlečat ud seláta ud ukulinata na Nikopol: Belene, Brežene, Lažene (dnés nosi imetu Málčik), Trančevica, Svištov...“ (*Historia domus, starna 17*).

Sétnite tri toćci ud citáta zlamenuvat pu pravopisa, či nášte prededve se vlečat još i ud drugjije selá ud spumenatata Nikopolska ukulina. Náj-blizu du Belene se namerva Oreš. Tezi sate selá se namervat u Severna Balgárija pukraj Dunava.

Kakva nacionálnust sa imáli stanovnicite na tezi selá?

Za tezi selá, kaćétu i za námu – banátsćite balgare, sa bli napisani véc nekolku naućni knjigi i nekolku istensći prepuznáti istorici sa právili naućni studiji i izslédvanjéta varhu stanovnicite na tezi selá i tejnotu menatu. Seku idin ud tezi istorici ij imál négva sobstven vazgled u svazka s tezi neštá i taj, kaćétu se dugážde u sate takvizi slućaje, sa vazniknali i sa se ustanuvili nekolku glávni pusoći.

Ud naućin vazgled ij dubre da badat razgladeni neštáta ud po-više gledni toćci ud kujatu za badat presejani tezi, kujatu se bazirvat na istensći istoričesći izure i dokumenti i kujatu se dukážat za istensći.

Kugá se hurtuva za idin nárud treba sapćásami, či nacionálnustta na tozi nárud ij idno neštu, du katu verata ij sassém druga rabota. Po-više nárude ali náćiji možat da imat idna i saštata vera, taj kaćétu delve ud idin nárud ali idna náćija možat da izpuvedvat dve ali po-više veri. Nekolku ud tezi, kujatu sa probali da se zanimávat sas stanovnicite na seláta ud kujatu sa dušli nášte prededve sa umešeli tezi dve raboti – nacionálnust i vera – i du na sétne ni se znáji za kako hurtuvat, dali za verata ali za nacionálnustta. Udvan tuj, nekuja ud tezi izsledovátele ne se náj-srešteli sas stanovnicite na tezi selá, negu sa si bazirali tejnite studiji sámu na usnova na drugjije izure i sa dupalnali sas tejnite sobstveni ideji. Zatuj ij dubre da preglademi i da sapćásami **kaćé sa se narićeli samite stanovnici na tezi selá i za kakvi sa se daržáli tija sami**. Napisanite dokumenti ud stárite vremená dukázvat, či stanovnicite na tezi selá sa se daržáli za **balgare**.

Biskupa Filip Stanislávov, kojtu se ij rudil u sélutu Oreš ud Balgárija i kojtu ij bil biskup na vernicite ud tezi selá, na po-više pate ij zabelezval, či tija sa **balgare**. Ličnu toj gá god ij pudpisval pismáta ali drugjije oficijálني dokumenti, uveć ij dupalnival pud podpisa mu „**balgarin**“. Aku toj ij **balgarin**, tuj zlamenuva či i sate drugijete vernici ud Oreš sa **balgare**.

Katu nášte prededve sa napusnali tezi selá ud Severna Balgárija i sa se zadumili u Krajova (na balgarscí – Krájevo), tija sa iskali dupušténji i pomušt da si izgradat tejna čarkva baška ud čiprovčánete, zaštotu „makár či i dváta tezi nárude sa **balgarscí**, tija se razlikuvat u hurtuvanjútu“ – pisali sa tija u molbata. Tazi molba ij blá napisana i pudpisana ud stanovnicite na tezi selá i tija tvardat jásnu, či sa **balgare**. (*Akad. Eusebius Fermendžin, Acta Bulgariae Ecclesiastica no. 351*). Dupáde se da pudbeležimi, či čiprovčánete sa prededve na dnéšnite banátscí balgare ud Vinga, a nija znájmi, či i dnés ima maneni rázliči meždu govora na vingánete i na ustánalite banátscí balgare.

U drugu pismu ud 1732 gudina tezi hora pišat, či stanovnicite ud tezi selá ud pukraj Dunava sa „**balgare** ud blagurodnu pukulénji, kujatu sa usirumašeli.“ (*Akad. Eusebius Fermendžin, Acta Bulgariae Ecclesiastica no 358. Relatio, Bakšev*).

Etnográfá akademik Ljubomir Miletič, kojtu ij právil studiji varhu narodnusta i jazika na po-više nárudi se ij sreštel i sas naslédnici na stanovnicite ud po-gore spumenatite selá, kaćétu i sas bišnuvene. Toj ij izdiril i iznameril, či sate tezi hora sa **čisti balgare, kujatu hurtuvat rupčánsćija govur na balgarsćija jazić** (*Miletič Ljubomir 1, 5, 112; Pu jazić i etnografija sa balgare*).

Mauro Orbini ij sapćásal, či stanovnicite na tezi selá imat čarkovni knjigji napičetini u Bosnja i spured tuj se ij mislil, či tezi hora sa bosnjáci i se vlećat ud Bosnja. No se znáji dubre, či u unezi vremená, katu cela Balgárija ij blá pud robstvotu na osmánskata imperija, ne mogalu da se pićetat takvizi knjigji u Balgárija i zaradi tuj, čarkovnite knjigji za služba na slavjánsćite katolićáne sa bli právini tám, kade ij mogalu. A aku nekuj ima u tej knjigji napisani na idin jazić, tuj ni zlamenuva niti kaćé, či tozi jazić ij négva májćin jazić, negu náj-mlogu moži da zlamenuva, či tozi čeleć puznáva jazika na kujatu sa napisani tezi knjigji. (Vájda sekuj ud námu ima u tej knjigji napisani na rumanscí, srabscí, anglušći, madžesrći, nemsći ali drugjije jazici, no tuj ni zlamenuva, či nija smi rumance, sarbi, anglušé, madžere, nemce ali koj znáji kakvi drugjije nacionálnusti).

Drugjije pak sa šтели da izdirat ud kakva nacionálnust sa tezi hora pu tejnite imená. Namerili sa megju tezi hora takvizi s imená prelični s turscí, armenscí ali drugjije. Pu tuj, tija sa šтели da putvardat, či nášte prededve sa bli turce, armence ali

koj znáji kakva druga nácija. Puznátu ij dubre, či sámu pu imetu ni moži da se iznameri nacionálnustta na idin čeleć. Ima idnija i saštite imená uputrebuvani ud različni nárude kujatu se rudejat (naprimer imenáta Márkov, Petrov, Stojanov, Mirkovič i drugjije se srešet častu taj vaz balgarete, kaćétu i vaz sarbite). Saštu moži da sretiš idno i saštotu ime vaz balgare, harváte, sarbi i makedonce. Udvan tuj, nekuj moži da ima čuždu ime spured, či nekuj ud négvata familija ij bil ud druga nácija, ama si ij izgubil nacionálnustta. Naprimer aku idna balgarka se užení za idin turčin (ali armenac), tejnite dicá za badat pulvina balgare i pulvina turce (ali armenice). Aku tezi dicá na tejna red se užénat za balgare, tugázi dicáta nji za badat 75% balgare i 25 % ud druga nacionálnust. Aku i tejnite naslédnici se užénat pá za balgare i taj dálja, véc dicáta ud trécotu ali čitvartotu pukulénji (generácija) za badat máj pudpalnu balgare. Taj čuždata nacionálnust se izgubi u familijata, no imetu ustáni. Etu zašto sámu pu imetu ni moži da se utučni nacionálnustta na nekugu.

Kaćétu vidimi stanovnicite na unezi selá u kujatu sa žuveli nášte prededve sa se znájali i daržáli za **balgare** i nidgji néma zabelezanu da sa dumali, či sa ud druga nacionálnust. Zatuť náj-sigurnu ustánva tuj, kujétu tija sami sa ji ubáždeli i ne kako ij izmislil nekuj u svazka s tejnata nacionálnust. A tija tvardat, kaćétu véc smi videli, či sa **balgare**.

Kakva vera sa imáli nášte prededve?

Druga rabota, kujatu treba razjásnéna ij svazana s verata, kujatu sa ja izpuvedvali nášte prededve još katu sa žuveli u Balgárijia. I u svazka s verata nji ima napisani dokumenti. No i tuka, za žalust možimi da sapćasami, či ima i taj-zváni istorici, kujatu ne zabelezali i ne spumenuvali, či stanovnicite ud krajdunavsćite selá ud Nikopolska ukulina imat **katoličánsku saznánji**, to jest se znájat i daržat za **katoličáne**.

Idin takazi dokument ij pismotu napisanu ud prátenika na rimsćija Pápa u Carigrád, pismu izprátinu na kalugjera Jeremija Arseno u gudinata 1581. U pismotu na kalugjera mu se udrižde da utidi u Balgárijia du Silistra i Provádija i da razberé:

- kolku katoličáne ima u Balgárijia;
- kakaj jazić hurtuvat tija;
- kako ij tejnotu menatu;
- na kuja vlást se pudlágat tija (*Akad. Eusebius Fermendžin, Acta Bulgariae Ecclesiastica no 6*).

Udvan tuj toj gu zamolva da putrasi **balgarete ud pukraj Dunava** za kujatu znáji, či „sa pudložni na pápsćija prestol ama izkušéni ud ničistija“. Toj mu ij dál i

dve pismá napisani kantu tezi balgare. Idnotu ij blo napisanu na latinica, a drugotu na kirilica. U tezi pismá, toj gji káni da izprátat nekuj ud tejnite da utidi vaz négu u Carigrád za da mu razjasni „právija zákun na svetata vera.“ (*Akad. Eusebius Fermendžin, Acta Bulgariae Ecclesiastica no 9*).

Za sapćásami tuka kako mu ubáždjet tezi pismá. U paruv red treba se pudbeleži tuj, či u Rim se ij znájalu, či u Balgárija napreć da badi usujata ud turcete ij imálu **katoličáne** i tija sigá, katu se ij pujavila тази prelega, gji trasat. Udvan tuj, sapćásvami ud tezi pismá, či u Balgárija ij imálu takvizi balgare, kujatu „sa pudložini na pápsćija prestol“, to jest **katoličáne**. Tezi katoličáne, zaštotu pud turskotu robstvu ne imáli misnici sa zabrávili nauka na verata i za tuj piši, či sa „iskušeni ud ničistija.“

Drugji dokument svazan s verata na stanovnicite na seláta ud pukraj Dunava sa pismáta na kalugjera Arsengo. Toj ij izpatuval u Balgárija i ij stignal du Silistra. Ne stignal du vaz nášte prededve ud krajdunavsćite selá ud Nikopolsku zaštotu se ij plášil da patuva pu unezi mestá, no ij nameril idnija targovce dobrudžáne – Lukarič i Marinič, kujatu sa hodili vaz nášte prededve i sa znájali da mu ubádat neštu za tej. Ud tezi dváta ij duznájal i u négvite pismá toj piši, či tezi balgare „pu tejnata vera se daržat kantu rimsćija pápa.“ (*Akad. Eusebius Fermendžin, Acta Bulgariae Ecclesiastica no 7*). No i toj spumeneva, či tezi balgare ni puznávat idnija raboti ud nauka na katoličánskata vera. Etu, či i tozi dokument spumeneva, či stanovnicite ud krajdunavsćite selá ud Nikopolskata ukulina, meždu kujatu: Belene, Trančevica, Oreš i Málčik, sa **balgare** ud **katoličánska** vera i sámu prez tuj sa se razlikovali ud drugijete balgare.

Po-kasnu u 1605 godina pu tezi mestá sa stignali kalugjere frančiskáne i katu sa pitali nášte prededve kakva vera imat, tija sa udgovorili, či puglaváre na tejnata vera ij svetija baštá Pápa i či „toj ij takazi svet čeleć, či sámu ondzi ij dostojin da gu vidi, kojtu ij navaršil sto gudini i ima krila da farka.“ Tozi tejna otgovor makár, či sadarže fantastični i nivazmožni raboti, toj pukázva, či tija sa znájali koj ij puglaváre na tejnata vera i prez tuj, či sa se daržáli za **katoličáne**.

Drugji dokument kade ij spumenata verata na nášte prededve se namerva u daržávnata arhiva ud Viena. Tám ij upisanu kaće sa bli prejati kalugjerete frančiskáne ud **balgarete katoličáne** ud krajdunavsćite selá. Katu sa stignali kalugjerete frančiskáne u XVII-ja vek da razširevat nauka na katoličánskata vera, tezi balgare katoličáne (nášte prededve) sa iskali parvu da se usigurat, či тази ij verata, kujatu ja razšireva i svetija baštá Pápa. Za da gji usiguri, misjonáre Petar Solinát ij zal s négu u Rim nekolku po-stári mažje ud megju tezi balgare i gji ij zavél vaz pápa Klement VIII-ja, kojtu gji ij prejal i blagusluvil. Tija katu sa se varnali sa putvardili, či tezi kalugjere sa izprátini báš ud rimsćija pápa i tija razširevat právata vera (*Akad. Eusebius*

Fermendžin, Acta Bulgariae Ecclesiastica no 42; Staatsarhiv Vien Bul. I f. 60, 65).

Sate tezi dokumenti dukázvat, či nášte prededve sa bli **balgare katoličáne** i makár, či pud turskotu robstvu ne imáli misnici i sa zabrávili katoličánsčija nauk, tija pá sa se znájali i daržáli za katoličáne.

Ud kugá sa katoličáne nášte prededve?

Za da moži da se udgovori jásnu na тази pitánka, treba da se pudbeleži tuj, či idna obštnust ali idin nárud da se darži za katoličánsčí i da mu naflezi i udaljbi u saznánjétu i u dušata, či négvata vera „izlezva ud Rim“, ij nužnu po-više pukulénjéta na red da se utránat i žuvejat u тази vera. Taj, či nášte prededve ij trebalu dalgji gudini da žuvejat pu nauka na katoličánskata vera.

U gudinata 1359 Balgárija izcelu ij pádnala pud turskotu robstvu. Turcere mjusulmáne sa daržáli krastijánete za krivuverce (gjáure) i ne dupušteli razširevanjétu na kastijánskata vera. U purobinite daržávi sa trasili da uništat i purušat čarkvite na krastijánete (videć ij, či u unezi vremená ne se náj-čulu za tolerántnust i ekumenizam). Turcete ne dupušteli biskupete i misnicite da učat náruda, negu sa gji prugonvali. Taj, či u unuj vreme nášte prededve ne imáli kaćé da se sretat s katoličánskata vera. Sreštenjétu na nášte prededve s katoličánskata vera se ij dugudilu s mlogjije gudini napreć da purobat turcete Balgárija i ima dokumenti, kujatu dukázvat tuj neštu.

Pukrastvanjétu na balgarsčija nárud se ij dugudilu u gudinata 866 pud cáre Boris I-ja. Toj ij iskal na rimsčija pápa Nikola I-ja da mu izpráti biskupe i misnici za da pukraštet balgarete. Zabelezanu ij, či pápa ij izprátil u Balgárija dváma biskupe s po-više misnici i kalugjere. Tezi biskupe sa bli Formoso – biskupa ud Porto i **Páulus** – biskupa ud Populanija (dve ukulini ud Itálija). Tija sa uvéli u Balgárija rimsčija liturgičin rit. Pukraj tej sa rábutili i kalugjere ud Garcija (Bizántija), kujatu sa uvéli garsčija liturgičin rit.

U gudinata 870 čitirite patrijárce ud iztočnata imperija sa daržáli slogata ud Konstantinopole, prelega s kujatu sa udlačili pukraštenite balgare da se daržat pud vlastta na patrijárha ud Konstantinopole. Toj ij naznačil garsčí biskupe u Balgárija, kujatu sa uvéli garsčija liturgičin rit.

Sled neku vreme Formoso se ij varnal u Rim, kade ij bil izbrán za pápa. Néma zabelezanu kako se ij dugudilu s **Páulus**, no možimi da si predstavimi, či toj ij ustánal u Balgárija i si ij kárel misjonárskata rabota. Spured či ij uvél rimsčija liturgičin rit toj i dálja ij daržál tozi rit, rabota kujatu ij blá vazmožna u unuj vreme,

zaštotu čarkvata još ne blá pudeléna ud Gulemata Skizma. U unuj vreme i u Konstantinopole ij imálu čarkvi kade se ij služilu pu rimsćija rit. Taj, či idin del ud balgarete vernici na biskupa **Páulus** sa ustánali pu rimsćija rit i sled Gulemata Skizma, katu krastijánskata čarkva se ij pudelila, tija sa ustánali katoličáne. U knjigata „Historia domus“ ij zabelezanu, či **vernícite na biskupa Páulus sa si dumali „palćene“** (*Akad. Eusebius Fermendžin, Acta Bulgariae Ecclesiastica no 6, Szentkláray Történelmi Adattár, starna 612*).

Nekolku raboti za paulikenizma ud Ázija

Paulikenizma (ali pavlikenizma) ud Ázija ni predstáve idin nárud ali idna narodnust, negu idna eres ali kriva vera. Taj, či ij grešovnu da se hurtuva za paulikenizma kača za idin nárud ali za idna nacionálnust.

Paulikenizma ud Ázija ij idna eres utemeléna na pagánsćija gnosticizam. Prez III-ja vek, katu krastijánskata religija ij usujala mestutu na nekupaćsnite pagánsći veri, **Mánes** ij utemelil idna nova vera. Tazi vera se imenuva **maniheizam** pu imetu na tejna sazdatel – Mánes i tá ij usnuvána na stárijia gnosticizam varhu kojtu sa bli natrupani i elementi ud nauka na krastijánskata religija.

Po-kasnu prez VII-ja vek idin drugji maniheist na ime **Pául** ij prerabotil i dumestil naukite na maniheizma i ij počnal da gu razšireva u Armenija. Pu imetu na pudnuvitela na maniheizma – Pául – novata vera ij blá puznáta pud imetu **paulikenizam** ali **pavlikenizam**, no tá ij u saštunst **maniheizma** na Mánes.

Dálja predstávemi nekolku ud náj-glávnite nauki na maniheizma ali paulikenizma:

- Paulikenizma ud Ázija tvardi, či ima dvá bogove – dubrija bog, kojtu ij storil dušite i zlija bog – Demiurg, kojtu ij storil materijata. Seku idin bog ij pudpalin guspdár na négvotu si sturénji;

- Logičnu ud po-gornotu tvardénji pruižtiče, či čeleškotu telu ij blo storinu ud zlija bog i za tuj telotu na čeleka ij zlo, du katu dušata na čeleka trasi sámu dubrijte právbi;

- Spured, či telotu ij sturénji na zlija bog to treba da badi uništinu i nitu kaćé ni treba da se uzmlóžva;

- Isus ij dušal ud nebeto s nebésku telu, spured či zemáljskotu telu ij sturénji na zlija bog i aku Isus bi prejal zemáljsku telu, bi se namuskuril;

- Spured maniheizma, Isus ne se uteluvil pu Blažénata Divica Marija, negu prez néja ij slezal ud nebeto kača prez idin „cuhunj“;
- Isusovotu telu ne blo materijálnu, negu tuj ij blo sámú idna iljuzija i katu sa gu propnali na križa toj ne pátil i ne useštel bulevi;
- Makata i pátenjétu na Isusa néma niti kakva vrednust zaštotu tá ne mu udkupila. Isus sámú ij iskal da mu pukáži, či treba da si uslubudimi dušata ud robstvotu na telotu (materijata);
- Paulikenete maniheiste ne pučítvali križa. Saštu ne prejémeli Stárijá Zákun, a ud Novija Zákun sa prejali sámú dve Evangjéli, pismáta na apostola Pável i Právbite na apostolete;
- Tija (paulikenete) ne prepuznávali niti kakvi svetscí ali čarkovni puglaváre;
- Spured, či sa verivali či teláta sa sturénji na zlija bog, maniheistete na žuveli idin istenscí ženitbenscí žuvot i po-pubožnite ud tej ne se ženali (za da ni se uzmožvat);
- Maniheistete ne postili nikade negu naprotiv sa se prebireli na izvanredni gostbi za taj da si izhárat po-barži teláta i t.d.

Kas pregled varhu istorijata na paulikenizma ud Ázija

Kacétu véč smi spumenali, tazi vera (paulikenizma) sa ij razširili brájčete Pául i Joán, sinve na Kallinike prez VII-ja vek. Satu tuj ij počnalu u grada Kibossa u Armenija. Konstantin Sylvánus ij napisal nauka i principite na paulikenizma. Tuj neštu se ij dugudilu u vremeto na imperátora Konstantin Pogonát (usrec gudinite 668 – 685).

Drugji izvestin puglavár na paulikenizma ij bil Gegnesius, sin na Páula ud Armenija. Toj ij vládal vernicite ud Episparis i Manaharis u vremeto na imperátora Leo Isauras (usrec gudinite 717 – 741). U vremeto na Sergius (drugji puglavár), paulikenizma se ij razširil u Sirija i Armenija.

Taj kacétu smi spumenali, paulikenete maniheiste ne se pudlágali na niti kakvi puglaváre, taj či tija ne prepuznávali niti imperátorete ud Konstantinopole. Zaradi tuj, Bizantijscíte imperátore sa trasili da izkurenat tazi vera i sa prugonvali paulikenete maniheiste. Imperátora Leo Armeneca ij štel da gji ukáre u reda na krastijánskata oficijálna religija i ij prátil biskupe da se slágat s tej, no paulikenete sa gji ubili. Sled to Sergius i idin del ud négvite vernici se ij prelepil kantu emira ud Melitene i tija sa

se zasélili u grada Argaum, kade sa si utemelili moštna ármija s kujatu sa atakovali i rubulisvali Bizantijskata imperija. Sergius ij umrel u gudinata 835.

U vremeto na imperatricata Teodora, paulikenete sa bli predeleni ud Bizantijskata ármija i po-više ud sto hiljadi hora sa bli udsadini na smrać. Meždu ubitite ij bil i baštata na idin oficir ud Bizantijskata ármija – Kábas, kojtu za da si uduši za smraća na négva baštá ij utišal vaz paulikenete, ij ukripil gradovete Argaum, Amara i Terpeka i ud tám ij atakoval Bizantijscite zemi. S idna prelega ij usujal grada Efes i ij napravil štalog ud támkašnata čarkva. Imperátora Basilius ij uspel da gu ubiji i za kasu vreme paulikenizma ij izgubil političeskata sila. Paulikenete maniheiste sa bli predeleni sassém u vremeto na Bizantijscija imperátor Joanes Cimisce. Ustánalite paulikene sa bli presélini u Trákija pukraj grada Philipopolis (sigášnija Plovdiv).

Po-kasnu nauka na **paulikenizma** se ij razširil iz cela Europa no s različni imená. Taj vaz slavjánscite nárude ij bil puznát **bogomilisma**, u Itálja sa puznát **albigencete**, a u Francuzku – **kathárete**.

Dali imat svazka nášte prededve s paulikenizma ud Ázija?

Ima hora, kujatu právat svazka meždu balgarete katoličáne (kujatu se naričet i palćene) s armencete i sirijcete ud paulikenskata maniheistska vera. Tija tvardat či ij hurta za idin i saštija nárud. Kolku istena ima u tuj neštu? Dálja za naredimi tuj kujétu ij puznátu du sigá:

1. Taj kaćétu smi dukázali véć, ni jé vazmožnu sámu pu imetu da utučniš narodnsutta ali nacionálnustta na neku čeleć ali na idna cela obštnust. Taj, či greševat tezi, kujatu tvardat, či armencete i sirijcete paulikene sa idnija i saštija nárud s balgarete katoličáne, kujatu sami sa se naričeli i balgare-palćene. Hurtata **paulikenin** ali **palćenin** varvi ud imenáta Pául, Páulus, Pável i drujije prelični. Naprimer još u vremeto na apostolete, nekuja krastijáne sa si dumali **patrinere** spured, či sa bli krašteni ud **sveti Pétara**, du katu drujije sa se imenuvali **pavlikene**, spured či **sveti Pável** gji ij pukraštel. U mažersku ima idin kalugjerscí red utemelén ud idin kalugjer na ime **Pául** i tija se imenuvat **paulćene**.

2. Istorijata ij napisana na usnova na istoričesći izure i na napisani dokumenti. Spured, či paulikenizma ud Ázija ima idna bujna istorija, za négu ima zadosta mlogu napisanu. Sate puznát dokumenti i hronici idnoglásnu tvardat, či paulikenete maniheiste sa bli armence i sirijce. Etu idno takozí zabelezvanji na garsćija hronist Teofan, kojtu piši, či: „imperátora Konstantin ij presélil u Trákija sirijce i armence dunésini ud Teodiosopolis (u Sirija) i Melitene (u Armenija). Tezi sa daržáli krivata paulikenska vera.“

Kačétu po-gore smi videli, istoričescíte izure i dokumenti dukázvat, či **nášte prededve ni sa nitu sirijce i nitu armence ud krivata paulikenska vera, negu tija sa balgare ud Severna Balgárijia, del ud balgarscíja nárud i sa bli pukrašteni na krastijánskata vera u gudinata 866 naidnaž s celija balgarscí nárud u vremeto na cáre Boris I-ja.**

3. Istorika Takela si ij ugudil slédnata pitánka: „Aku balgarete katoličáne ud Severna Balgárijia, kujatu sa puznáti i s imetu balgare-palcene sa bli nekupač armence ali sirijce, tugázi kaćé ij mogalu taj lésnu da se napravat slavjáne? Kaćé ne si upázili ništu ama ništu ud tejna stár jazić, ud tejnite stári tradiciji i običáje ud Armenija ali Sirija? Kaćé nikuj ud tej ama nikuj ni pánti ništu ud tejnotu slávnu menatu, katu sa žuveli još u Armenija ali Sirija? Zašto némat nitu makár idna prikazka ali legenda svazani s tuj tejnú slávnu menatu?“

Istorijata dukázva, či idin nárud, kojtu ij imál idna slávna i palna s izvanredni dugadjáji istorija, kaćétu i idna sobstvena vera (taj kaćétu sa imáli paulikenete ud Ázija), nikade ni moži da si zabrávi sassém négvotu menatu. Zatuj Takela ugváde dubre tazi pitánka, či aku balgarete katoličáne ud Severna Balgárijia sa sé idno sas sirijcete i armencete paulikene, zašto tija ni pántat či sa armence ali sirijce? Kaćé ij mogalu sassém da zabrávat jazika nji i ne upázili nitu idna hurta ud tejna stár májćin jazić? Kaćé tija ni pántat ništu ud tejnata istorija, kugá sa se borili protiv imperátorete ud Konstantinopole i tezi imperátore dalgju vreme ne uspeli da gji predelejat? Kaćé ij mogalu da si zabrávat sassém tejnite stári običáje i tradiciji ud Ázija? Balgarete katoličáne ud Severna Balgárijia némat niti kakvi spomene za takvizi neštá. Tuj satu dukázva, či nášte prededve nikade ne žuveli u Armenija ali Sirija i tija ni sa sé idin nárud sas paulikenete ud Ázija. Nášte prededve sa **čisti balgare** du katu paulikenete ud Ázija sa sassém drugu neštu.

4. Verata na paulikenete ud Ázija ud idna starna, kaćétu i verata na nášte prededve ud druga starna, dukázvat náj-jásnu či ij hurta za dve različni grupi hora, za dve različni obštnusti. Du katu paulikenizma ud Ázija ij idna kriva vera usnuvána na maniheisma, verata na nášte prededve ij blá krastijánska i katoličánska i tija sa bli pukrašteni naidnaž s celija balgarscí nárud (spumenuvami tuka, či tazi gudina se navaršvat 1140 gudini ud pukrastvanjétu na balgarscíja nárud to jest i na nášte prededve).

Kalugjerete frančiskáne katu sa stignali du nášte prededve da gji učat, tija sa gji izpitali u svazka s tejnata vera i sa ustávilí zabeležanu, či nášte prededve sa bli katoličáne.

Etu nekolku rázličí meždu verata na paulikenete ud Armenija i Sirija i verata na nášte prededve:

- Paulikenskata kriva vera ij učila, či ima dvá bogove: dubrija bog, kojtu ij storil duhovnija svet i zlija bog, kojtu ij storil materijata. Nášte prededve nikade ne verivali u dvá ali po-više bogove, negu sámú u idin Bog;

- Paulikenskata kriva vera ij učila, či telotu, kujétu ij storinu ud zlija bog i to ij zlo i darži zatorinu dušata, kujatu ij dubra, otu ij storina ud dubrija bog. Zatuť tija sa daržáli, či treba da izhárat telotu za da se uslubudí dušata. Nášte prededve pak nijdi ne spumenuvali, či telotu ij zlo i treba da badi izháranu.

- Paulikenskata kriva vera ij daržála ženitbata za hargjeva rabota, spured či i telotu ij zlo, a ženitbata ima za cél da uzmlóži teláta, kujatu sa sturénji na hargjevija bog. Nášte prededve naprotiv ne daržáli ženitbata za neštu hargjevu, negu sa ja daržáli za sveta rabota i sa ja vazvali napreć stárite i napreć ultáre.

- Paulikenskata kriva vera ij daržála, či Isus ne imál istensku telu, negu satu ij blo idna iljuzija. Nášte prededve pak nikade ne spumenuvali takvizi raboti za Isusa.

- Paulikenskata kriva vera ne pućitvala Isusova križ. Nitu nášte prededve ne gu pućitvali i ne šтели da vidat tozi križ. Ud tuka, nekuja probat da izvádát, či nášte prededve i paulikenete ud Ázija sa imáli saštata vera. Sámú, či rázlikata meždu nášte prededve u paulikenete i tuka ij mlogu gulema. Paulikenete ud Ázija ne pućitvali križa, spured či tija sa verivali či Isus ne imál istensku telu i zaradi tuj toj ne pátil i ne useštel bulevi. Za nášte prededve pak ima zabelezanu, či tija ne šтели da vidat Isusova križ, zaštotu sa usešтели žalust, kugá sa prumislivali kolku ij pátil Isus na tozi križ (*Akad. Eusebius Fermendžin, Acta Bulgariae Ecclesiastica no. 7*). Dára nášte prededve sa verivali, či Isus ij imál istensku telu i či toj mlogu ij pátil zaradi námú.

- Paulikenete ud Ázija ne prepuznávali i ne se pudlágali na niti kakvi svetsći ali ćarkovni puglaváre. Nášte prededve pak sa prepuznávali ćarkovni puglaváre (Pápa) i sa pućitvali svetcite (sv. Barbára, sv. Sáva i t.d.)

- Paulikenete ud Ázija sa se imenuvali sami sébe „krastijáne“, a na krastijánete sa dumali „rimljáne“. Nášte prededve pak sami sébe sa se imenuvali „rimljáne“ i sa tvardili, či „tejnata vera izlezva ud Rim“.

Aku nášte prededve bija bli sé idnija sas paulikenete ud Ázija, tugázi kaćé ij blo vazmožnu da si zabrávat sassém tejnata vera, kujatu tija sa ja utemelili i spured kujatu sa se borili stotni gudini da si ja upázat? Tuj neštu ij nivazmožnu i to dukázva, či nášte prededve sa sassém drugu neštu ud paulikenete ud Ázija. Nášte prededve sa bli **balgare**.

Zašto nekuja sa dumali, či nášte prededve sa bli „eretici“?

Po-gore smi videli dukázanu, či nášte prededve sa bli i sa se daržáli za **balgare katoličáne**. No u nekolku zapisí se spumeneva i tuj, či sa bli „eretici“. Da razglademi kako zlamenuva u saštunst hurtata „eretik“.

„Eretik“ ij nazván ondzi čelec ali unuj družstvu, kujétu ni prejéme Isusova nauk. Naprimer aku nekuj tvardi, či krašténjétu ni jé nužnu za spasénjétu na dušata, toj moži da badi nazván eretik, zaštotu Isus ij učil, či „sámu ondzi za se spasi, kojtu verva i se pukrašte“ (*Márku 16,16*). Ima mlogijje vida (fela) eretici ali krivi veri.

No aku neku krastijánin ni puznáva pudpalnu satu kako ij učil Isus, no se darži za krastijánin, ondzi ni jé eretik, negu toj verva satu kakotu učí krastijánskata vera, makár či u ondzi moment ni znáji satu ud тази vera. Nášte prededve sa bli u takozí stánji, zaštotu u vremeto katu sa pádnali pud turskotu robstvu i katu ne imáli biskupe i misnici kujatu da gji učát, tija sa zabrávili mlogijje neštá ud nauka na katoličánskata vera. No tija uveć sa tvardili, či se daržat vaz unazi vera „kujatu izlezva ud Rim i na čijatu mamáč ij svetija baštá Pápa.“ Taj, či nášte prededve nikade ne bli armence ali sirijce ud krivata paulikenska vera, negu tija sa bli **balgare katoličáne, takvizi kakvitu smi i nija – tejnite naslédnici**.

Umestu sklučvanji – nekolku izvode

Satu po-gore predstávinotu ni jé istorijata na banátsčite balgare puznáti i s imetu balgare-palcene. Tuj ij sámu idin kas pregled varhu náj-glávnite momenti ud nášta istorija, momenti kujatu sa upredelili nášta dnéšnata sadba i náštu mestu u dnéšnija svet i moži biti za upredelat i sadbata na nášte naslédnici. Ud satu predstávinotu možat da se izvádat nekolku glávni izvode (concluzii), kujatu lésnu možat da se zapántat:

1. Nášte prededve sa bli **balgare**. Tija sa žuveli u Severna Balgárija pukraj Dunava u Nikopolskata ukulina u selá kacétu naprimer: Belene, Lažene (Málčik), Trančevica, Oreš, Svištov i t.d.

2. Nášte prededve sa bli pukrašteni na krastijánskata vera naidnaž sas celija balgarscí nárud u gudinata 866 u vremeto na cáre Boris I-ja. Spured či tejna biskup, kojtu gji ij kraštel ij nosil imetu **Páulus**, tija sa se znájali i s imetu **balgare-palcene**, to jest **vernicate na Páulus**.

3. Po-kasnu, sled gudinata 1054, katu krastijánskata čarkva se ij razdelila na pravoslávna i katoličánska, nášte prededve sa ustánali da se daržat vaz katoličánskata čarkva.

4. Sled katu Balgárijia ij purpádnala pud turskotu robstvu (kujétu ij trájalu više ud 500 gudini), nášte prededve sa ustánali biz biskupe i misnici, kujatu sa bli prugonati ud turscíte vlásti. Taj tija sa počnali da zabrávet neštá ud nauka na katoličánskata vera, no nikade ne zabrávili tuj, či „tejnata vera izlezva ud Rim i tejna mamáč ij Pápa.“

5. Imalu ij i ima takvizi hora, kujatu probat da umešet krivata vera na paulikenete ud Ázija s nášte prededve, kujatu sa puznáti i s imetu balgare-palcéne. Tija probat da „dukážat“, či nášte prededve sa bli armence i sirijce ud krivata paulikenska vera. Tuj neštu ij prudalžénji na dalgjugudišnata propagánda, kujatu ij atakuvala ud mlogjije starni banátscíte balgare i ij usukala čac du tám rabotite, či mlogjije tima ud námu ni znájat više kako da vervat i kuja ij istenata.

6. Istenata dukázana s pumuštta na istoričescí izure i dokumenti ij tazi, či nášte prededve sa bli **balgare katoličáne** i nija, tejnite naslédnici smi **balgare katoličáne**. Spured, či ud više ud 250 gudini nášta dumuvina ij u Banát, nija se znájmi i drugijete mu znájat i za **banátscí balgare**. Jazika na nášte prededve, kacétu i náša jazić ij **balgarsćija jazić pud formata na rupčánsćija govur ali dijalekt**. Dnés u akademičescíte sredi náša jazić ij puznát i s imetu **balgarscí jazić na banátscí govur ali dijalekt**.

7. U svazka s hurtata „**palcéne**“ ali „**balgare-palcéne**“ treba da se znáji či smi bli i smi puznáti i s tuj ime. Tuj se dalži na imetu na **biskupa Páulus**, kojtu ij pukraštel nášte prededve. No za da se utarvémi ud takvizi, kujatu probat i želat da mu usučat i izkurenat náštu menatu, i za da ni se usukvami više nitu nija sami s krivata vera na paulikenete ud Ázija, ij dubre da ni uputrebuvami hurtata „**palcéne**“ ali „**balgare-palcéne**“. Tuj bi mu upázilu námu i nášte naslédnici ud takvizi nižélini usukáli i ni bi dávalu uzrok na drugijete da mu čarnat. Bi blo dubre da se naričemi, taj kacétu smi puznáti u dnéšnite akademični i naučni sredi ud celija svet – **banátscí balgare** ali **balgare katolici**. Sas tuj ime smi puznáti redum i s tuj ime si predstavemi pudpalnu náša nacionálin i religijozin identitet, biz da dávami uzroci za usukála.